

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

ή μεγάλη μορφωτική άγωνία της εποχής μας

ΑΘΗΝΑΙ
1957

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

ή μεγάλη μορφωτική άγωνία της εποχής μας

ΑΘΗΝΑΙ
1957

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Πρὸ ἑννέα ἀκριβῶς ἐτῶν¹ εἶχον τὴν τιμὴν ἀπὸ τὸ ἴδιον φιλόξενον βῆμα τοῦ « Παρνασσοῦ », τὸ ὁποῖόν με φιλοξενεῖ καὶ σήμερον, βαθύτατα διὰ τοῦτο εὐγνωμονοῦντα τὴν Διοίκησιν τοῦ Συλλόγου, νὰ ὁμιλήσω ἐνώπιον πυκνοτάτου ἀκροατηρίου, εἰς τόνον, ὅς τὸν εἶπω, κηρυγματικόν, διὰ τὸ ἴδιον θέμα τῆς κλασσικῆς παιδείας.

Πρόθεσίς μου τότε ἦτο νὰ ἐξωτερικεύσω μὲ ἀνάλογα φραστικά μέσα τὸν ἐνθουσιασμόν μιᾶς ἐν τῇ γενέσει καὶ τῇ πρώτῃ της ἐξορμήσει κινήσεως, ἣ ὁποία, ἐκπορευθεῖσα ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου² ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς ἀνθρωπιστικὴ ἀντίδρασις διὰ τῆς Ἑλληνικῆς μορφωτικῆς Ἰδέας κατὰ τῆς πολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς ἀνθρωποκτονίας καὶ μισανθρωπίας, ἐζήτει καὶ ἐνταῦθα, εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἐπέκτασιν καὶ συνέχειαν.

Σήμερον — πρέπει νὰ ὁμολογήσω εὐθύς ἐξ ἀρχῆς —, ἐνῶ δὲν ἀπέβαλον τίποτε ἀπὸ τὴν παλαιὰν πίστιν μου, ἔχω μικροτέραν διάθεσιν πρὸς ἐνθουσιασμόν καὶ φρονηματισμόν ἐξ αἰτίας τῆς ἐννεαετοῦς ἐνδιαμέσου βιώσεως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ μέσα εἰς τὸ ἀνθρώπινον καὶ πνευματικόν του πλαίσιον. Ἄλλως τε αἱ τραχύτητες τῆς πραγματικότητος δὲν λεαίνονται καὶ δὲν δαμάζονται μόνον μὲ τὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν ἐξορμήσεων. Τὸ δὲ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, ὡς ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀνθρώπινα προβλήματα, πλαισιώνεται σήμερον ἀπὸ μίαν παγκόσμιον

Σ η μ. Διάλεξις γενομένη τῇ 22^α Νοεμβρίου 1956 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ « Παρνασσοῦ » ἐν Ἀθήναις. Περίληψις αὐτῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ « Βῆμα » τῆς 23^{ης} Νοεμβρίου 1956.

1. Τῇ 2^α Ἰανουαρίου 1948.

2. Τὸν Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον 1945. Βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ Ἀνθρωπισμός, Βόλος, 1946. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, ἐξαντληθὲν πρὸ πολλοῦ, περιέχονται αἱ τέσσαρες πανεπιστημιακαὶ ἀνθρωπιστικαὶ διαλέξεις τῶν μηνῶν Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου 1945 ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ἀτμόσφαιραν ἀμφιβολίας, ἀγωνίας καὶ φόβου, τὴν ὁποίαν ἐκτρέφει ἡ νέα πολεμικὴ ὑστερία τῆς ἐποχῆς μας. Ἐντεῦθεν δὲ δικαιολογεῖται ὄχι μόνον ὁ τίτλος τοῦ θέματος τῆς ἀποψινῆς ὁμιλίας μου, ὅπως διευπλώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξετάσεώς του.

Οἱ καιροὶ ἐπιβάλλουν, νομίζω, μίαν ρεαλιστικῶς σταθερὰν ἀπολογητικὴν καὶ διαλεκτικὴν στάσιν εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς πίστεως καὶ πνευματικῆς ὑποστάσεως ὄλων τῶν θεραπόντων τῆς κλασικῆς ἀρχαιογνώσεως. Ἡ στάσις αὕτη πρέπει κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ ὑποκαταστήσῃ ὄχι μόνον τὸν πτερωτὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν μοιρολατρίαν τῆς ἀκριτοῦ, ἀναπολόγητου καὶ τυφλῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν παραδεδομένην πίστιν περὶ τῆς ἀξίας τῶν κλασσικῶν σπουδῶν.

Ἄκριτος καὶ μὴ δυναμένη λόγον δοῦναι ἐμμονὴ εἰς ὅ,τι εὗρήκαμεν καὶ ἔχομεν καὶ συνεχίζομεν εἶναι γέννημα πνευματικῆς ὀκνηρίας ἢ ἀδυναμίας πρὸς ἀδιάλειπτον ἀνανέωσιν, στερέωσιν καὶ καταξίωσιν τῆς πίστεώς μας. Εἴμεθα ὑπὲρ τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ ὑπὲρ συνειδητῆς καὶ δημιουργικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ ἔχη τὴν δύναμιν νὰ στηρίζῃ ἑαυτὴν καὶ νὰ ἀμύνεται μὲ τὰ ἐλεύθερα μέσα τοῦ Λόγου καὶ νὰ συζητῇ μὲ τοὺς ἀρνητάς της. Ἡμεῖς δὲ τοὺς ἀρνητάς δὲν τοὺς βλέπομεν ὡς ἐχθρούς. Τοὺς θεωροῦμεν ὡς καλῆς πίστεως πνευματικοὺς ἀντιπάλους.

* *

Εἰσέρχομαι εἰς τὸ θέμα μου. Καὶ πρῶτον : Τί εἶναι κλασσικὴ παιδεία ;

Μὲ τὸν εἰδικὸν ὄρον « κλασσικὴ παιδεία » ἐκφράζομεν τὴν παιδείαν καὶ τὴν μόρφωσιν¹ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, πὺν μεταδίδουν καὶ χαρίζουν τὰ κλασσικὰ² ἔργα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, μέσφ τῶν εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ ἐνσαρκωμένων διαρκοῦς κύρους μορφωτικῶν ἀξιῶν, πνευματικῶν, ἠθικῶν, αἰσθητικῶν.

Ἀναλυτικώτερον, τὸ περιεχόμενον τῆς κλασσικῆς παιδείας συγκροτοῦν τρία πράγματα :

Πρῶτον : ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία κάμνει προσιτὰ εἰς τὴν γνώσιν καὶ τὴν μόρφωσιν τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ ἔργα.

1. Περὶ τῆς μορφωτικῆς, ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως τῶν ἔργων τοῦ Κλασσικοῦ Λόγου βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ Ἀνθρωπισμός, 1946. Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρον « Ἑλληνικὸς Ἀνθρωπισμός » ἐν τῷ Ἐγκυκλ. Λεξικῷ τοῦ « Ἡλίου », τόμος « Ἑλλάς ». Ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Κλασσικὴ Φιλολογία ὡς πνευματικὴ ἐπιστήμη, Ἀθῆναι, 1952.

2. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Κλασσικοῦ βλ. τὸ ἄρθρον ἡμῶν « Κλασσικός » ἐν τῷ Ἐγκυκλ. Λεξ. τοῦ « Ἡλίου ».

Δεύτερον : ἡ διδασκαλία τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν σχετικῶν μετὰ τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιότητα ἐπιστημῶν καὶ μαθημάτων εἰς τὰ ἀνώτατα καὶ τὰ μέσα πνευματικὰ ἰδρύματα. Καὶ

Τρίτον, ὅπερ καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικώτερον :

ἡ μορφωτικὴ ἀξιοποίησις ἢ παιδευτικὴ κάρπωσις τῶν κλασσικῶν ἔργων τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης, ἀξιοποίησις γινομένη εἴτε ἐντὸς τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων εἴτε ἐκτὸς αὐτῶν, διὰ τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου, ὡς εὐρύτατον λαομορφωτικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Συνοψίζω : ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, διδασκαλία καὶ μορφωτικὴ ἀξιοποίησις τῶν Κλασσικῶν συγκροτοῦν τὴν κλασσικὴν παιδείαν.

Τὰ τρία αὐτὰ συστατικὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας εἶναι ἀλληλένδετα καὶ δὲν ἢμποροῦν νὰ χωρισθοῦν ἀπ' ἀλλήλων· διότι οὔτε πανεπιστημιακὴ ἢ σχολικὴ διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν εἶναι δυνατόν νὰ νοηθῇ χωρὶς ἐπιστημονικὴν ἀρχαιογνωστικὴν ἔρευναν, φιλολογικὴν ἢ ἀρχαιολογικὴν ἢ ἱστορικὴν, ἢ ὅποια τῆς ἐξασφαλίζει ὑπευθύνως τὸ περιεχόμενόν της, οὔτε μορφωτικὴ ἀξιοποίησις ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς ξεκαθαρισμένον καὶ συνειδητὸν μορφωτικὸν ὕλικόν. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, δύσκολον εἶναι νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ζήσῃ ἀρχαιογνωστικὴ ἐπιστήμη, εἴτε ὡς ἔρευνα εἴτε ὡς διδασκαλία, μέσα εἰς ἀκατάλληλον ἢ ἀδιάφορον ἢ καὶ ἐχθρικὸν πνευματικὸν κλίμα, χωρὶς ζωντανὴν παράδοσιν καὶ θαλπωρὴν φιλικῆς ἀτμοσφαιρας πρὸς τὸν Κλασσικὸν κόσμον.

Ἐπομένως τὸ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς παιδείας ἔχει μὲν τρεῖς ἐπὶ μέρους πλευράς, τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν διδακτικὴν καὶ τὴν λαομορφωτικὴν, ἀποτελεῖ ὅμως μίαν ἐνότητα, ἐνιαῖον πρόβλημα τῆς ἐθνικοπνευματικῆς ζωῆς καὶ ὡς τοιοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἀντιμετωπίζωμεν εἴτε φίλοι τῆς κλασσικῆς παιδείας εἴμεθα εἴτε ἀρνηταί της.

Πρὸς τούτοις τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον Ἑλληνικόν, ἀλλὰ πανευρωπαϊκόν, σχεδὸν παγκόσμιον, διότι σχεδὸν παγκόσμιος εἶναι καὶ ἡ ἔκτασις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ οἰκουμενικὴ εἶναι ἡ μορφωτικὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἡ κλασσικὴ παιδεία εἶναι φύσεως ὑπερεθνικῆς μόνον· διότι αἱ κλασσικαί, δηλαδὴ αἱ ἑλληνορωμαϊκαί, ἀξίαι ἀποτελοῦν τὸ κοινὸν θεμέλιον τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ ἓνα εἶδος ὑπερεθνικοῦ ἐνωτικοῦ γνωρίσματος τοῦ ἱστορικοῦ βίου των. Δι' ἡμᾶς ὅμως τοὺς νεωτέρους Ἑλληνας ἡ μόρφωσις διὰ τῶν Ἀρχαίων Κλασσικῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν προγόνων μας, εἶναι τὸ συναμφοτέρον : καὶ ὑπερεθνικὴ καὶ ἐθνικὴ παιδεία. Ὑπερεθνικὴ μὲν, ἐφόσον ἀνήκομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν εἰς τὸν ἴδιον ἑλληνοκεντρικὸν ἢ ἑλληνογενῆ κύκλον πολιτισμοῦ, ἐθνικὴ δέ, διότι οἱ θεμελιωταί τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἶναι φυλετικοί μας πρόγονοι. Αὕτη δὲ ἡ ἰδιαιτέρα ἐθνικὴ μορφή τοῦ προβλήματος τῆς κλασσικῆς παιδείας εἰς τὸν τόπον μας ἐπιβάλλει καὶ ἀνάλογον διαφοροποίησιν τῆς λύσεώς του ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

**

Είναι εκτός ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ κλασικὴ παιδεία, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνες ἀπετέλεσε παιδευτικὴν παράδοσιν ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς πολιτιστικῶς ἐξαρτηθεισῶν χωρῶν, σήμερον, μετὰ τὴν πρώτην μεταπολεμικὴν ἀναγέννησίν της ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, φυσικὸν ἄλλως τε ἐπακολούθημα τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἀδρανείας, διέρχεται κάποιαν κρίσιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀκριβέστερον, γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημά της γίνεται μία πάλη καὶ διαμάχη μεταξύ φίλων καὶ ἀρνητῶν της.

Ὅχι μόνον κύκλοι ἐπιστημονικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοί, μεταρρυθμισταὶ καὶ μὴ συζητοῦν τὸ θέμα αὐτὸ σήμερον, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικοὶ κύκλοι ποικίλων ροπῶν, εἴτε γόνιμοι φορεῖς τοῦ ἀγνοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ ἐνωτικοῦ ιδεώδους, εἴτε ἀρνηταί, νοσταλγοῦντες τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἱστορικῶς ξεπερασμένης διαμάχης μεταξύ Ἑλληνισμοῦ (τοῦ τότε λεγομένου Ἑθνισμοῦ) καὶ Χριστιανισμοῦ, εἴτε νεοκαλβινισταί, μαθητεύσαντες εἰς τὴν σχολὴν τοῦ γνωστοῦ Καρόλου Barth, πρὸ πάντων δὲ τὸ συζητοῦν πολιτειολόγοι, κοινωνιολόγοι καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, λαμβάνοντες ποικίλην στάσιν ἔναντι τοῦ προβλήματος, ἀνάλογον πρὸς τὴν κοσμοθεωρίαν των.

Οὕτω καὶ τῶν ἀρνητῶν αἱ ἀποχρώσεις εἶναι ποικίλαι: Ἄλλοι, οἱ ἀκρότεροι ἐκ τῶν ἀρνητῶν, στρέφονται κατὰ τῆς κλασικῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης σχεδὸν περιττῆς καὶ ἀχρήστου, ἐστραμμένης μόνον πρὸς τὸ παρελθόν, ἐνῶ σφύζει ἐμπρὸς μας «σπαρταριστὸν» τὸ παρὸν μὲ τὰ ἀμείλικτα προβλήματα του. Αὐτοὶ ἀντιτάσσουν τὴν ζωντανὴν γνῶσιν τοῦ παρόντος, τὴν «Gegenwartskunde», τὴν παροντολογία, εἰς τὴν νεκρὰν καὶ ἀχρηστον, ὅπως λέγουν, κλασικὴν παρελθοντολογία.

Ἄλλοι ἀρνηταί τῆς κλασικῆς παιδείας περιορίζουν τὴν δυσμένειάν των μόνον εἰς τὴν σχολικὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν κλασικῶν σπουδῶν εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων, τὰς ὁποίας δὲν θεωροῦν ἀχρήστους. Κέρδος καὶ τοῦτο! Αὐτοὶ ἀποτελοῦν μωσαϊκὸν αἰτημάτων: Οἱ μὲν ζητοῦν περιορισμὸν τῶν κλασικῶν γυμνασίων καὶ ἀντικατάστασιν αὐτῶν ἢ διὰ σχολείων μέσης παιδείας ἄλλου τύπου (λ.χ. φυσικομαθηματικῶν γυμνασίων ἢ νεογλωσσικῶν γυμνασίων ἢ καλλιτεχνικῆς κατευθύνσεως γυμνασίων) ἢ διὰ μέσων ἐπαγγελματικῶν σχολείων. Οἱ ἕξ αὐτῶν ἀκρότεροι, οἱ ἀπόλυτοι, ζητοῦν τελείαν κατάργησιν τῶν γυμνασίων τοῦ γνωστοῦ ἀμιγοῦς τύπου. Ἄμιγοῦς δὲ τύπου γυμνάσια εἶναι τὰ ἔχοντα τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν κλασικῶν γλωσσῶν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀνάγνωσιν. Ἄλλοι πάλιν θέλουν προαιρετικὴν τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν εἰς τὰ μέσα σχολεῖα ἢ προτείνουν τὴν ἀπὸ μεταφράσεων ἀνάγνωσιν τῶν Κλασικῶν ἀντὶ

τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀναγνώσεως εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῶν μέσων σχολείων, ἢ περιορίζουν εἰς ὀλίγας ὥρας τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Κλασσικῶν πρωτοτύπων, συμπληρουμένην δι' ἀφθόνου χρήσεως μεταφράσεων.

Καὶ ἀπὸ ὠφελιμιστὰς καὶ φίλους τῆς πρακτικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκτοξεύονται μύδροι ἀναθέματος κατὰ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, τὰ ὁποῖα, λέγουν, δημιουργοῦν κοινωνικὰ παρασιτικὰ στοιχεῖα καὶ προλεταρίους τοῦ πνεύματος.

* * *

Μία διαλεκτικὴ ἀντιμέτρησις μὲ μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ἀντικλασσικῶν αὐτῶν ῥοπῶν καὶ ἀποχρώσεων θὰ ὑπερέβαινε τὰ χρονικὰ ὄρια μιᾶς διαλέξεως. Ἄλλ' οὔτε εἶναι καὶ ἀπαραίτητος. Διότι εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν τὸ θέμα εἶναι ἓνα, διότι ἓνας εἶναι καὶ ὁ Ἄνθρωπος, περὶ τὸν ὁποῖον δίδεται ἡ πνευματικὴ μάχη τῆς μορφώσεως.

Καὶ ὅλοι αὐτοί, φίλοι καὶ ἀρνηταί, παρὰ τὴν διαφοροποίησιν των εἰς τὰς λεπτομερείας, δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς δύο γενικὰς κατηγορίας καὶ δύο τύπους ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται ἀλλήλων ἀπὸ τὴν διάφορον ἐκάστου στάσιν ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ διάφορον ἐκάστου δραστηριότητα ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἄπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι οἱ λεγόμενοι « προοδευτικοί », οἱ φίλοι τῆς προόδου καὶ τῆς ἀλλαγῆς καὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι νέον: νέα λογοτεχνία, νέα γλῶσσαι, νέα μουσικὴ, νέα ζωγραφικὴ καὶ τέχνη, νεώταται φυσικαὶ πρόοδοι, ἀτομικὴ καὶ πυρηνικὴ φυσικὴ, ὑλικὸς πολιτισμὸς τῆς μόδας, νέα τεχνικὴ.

Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπάρχουν οἱ τοῦ ἀντιθέτου τύπου ἀνθρώποι. Αὐτῶν γνώρισμα εἶναι ἡ ἀναπόλησις τοῦ γενομένου, τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ παρελθόντος, καὶ μὲ αὐτὰ ἐννοοῦν ἓνα Μότσαρτ, ἓνα Μιχαήλ Ἄγγελον, τὸν Βεργίλιον, τὸν Ὅμηρον, τὸν Πλάτωνα, τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιότητα¹.

Φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τύποι στάσεως ἔναντι τοῦ κόσμου στηρίζονται εἰς ἐμφύτους ἀνθρωπίνας καταβολάς, καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ βίωμα, ὅτι τὸ ἐκάστοτε παρὸν εἶναι ἓνα διαρκῶς μετατοπιζόμενον ὄριον μεταξὺ παρελθόντος καὶ μέλλοντος.

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρωπίνων τύπων ὑπάρχει συνεχῆς διαμάχη.

Οἱ βλέποντες πρὸς τὰ ὀπίσω ἀποδίδουν εἰς τοὺς « προοδευτικούς » τὴν εὐθύνην διὰ τὴν παροῦσαν ὑστερίαν, ἢ ὁποῖα μαστίζει ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ οἱ « προοδευτικοί » πάλιν τοὺς ἀντιλέγουσιν: Σεῖς εἰσθε οἱ « αἰωνίως χθесиноί »,

1. Βλ. Fr. Dirlmeier, Die Stellung der Klassischen Philologie in der Gegenwart (ἐν τῷ ἔργῳ « Aus dem Bildungsgut der Antike »), Baserischer Schulverlag, München, 1956.

οἱ φυγάδες ἀπὸ τοῦ παρόντος πρὸς τὸ παρελθόν. Μόνον ὅμως τύποι νοσηροὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἀνεχθοῦν τὸν πλήρη ρυθμὸν τῆς συγχρόνου ζωῆς.

Εἰς αὐτοὺς τοὺς « αἰωνίως χθесινούς », κατὰ τὸ λέγειν τῶν συγχρονισμένων, ἀνήκομεν καὶ ἡμεῖς οἱ φορεῖς τῆς κλασικῆς παιδείας, οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι καὶ οἱ ἄλλοι ὁμότεχνοί μας θεράποντες τῆς ἀρχαιογνωσίας. Κυρίως ὑπ' ὄψιν μας ἐκ τούτων ἔχομεν τοὺς συναδέλφους φιλόλογους. Καὶ μαζί των καὶ μὲ τὴν ἀδειάν των, ὡς φορεὺς τῆς ἀπολογητικῆς φωνῆς των, θὰ ἤθελα νὰ ἀρχίσω ἓνα διάλογον μὲ τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἀρνητάς μας, ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ βασικὸν ζήτημα τοῦ ἰδικοῦ μας Χθές καὶ τοῦ ἰδικοῦ των Σήμερον.

Ἐπιβάλλεται δὲ νὰ ἀρχίσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖον ὁ διάλογος, διότι εἰδήσεις ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον λέγουν, ὅτι εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης κάποιον συναίσθημα κατωτερότητος καὶ μειονεξίας, ἀγνωστον ἐδῶ εἰς ἡμᾶς, ἤρχισε νὰ βαρύνῃ καὶ νὰ πιέζῃ τὴν ψυχὴν μερικῶν κλασσικῶν φιλόλογων γυμνασιακῶν καθηγητῶν τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰς τὰ γυμνάσια συναδέλφων των, ἰδίως τῶν διδασκόντων τὰ οὕτω λεγόμενα ἢ θεωρούμενα περισσότερον συγχρονισμένα μαθήματα, ὡς λ.χ. εἶναι τὰ φυσικά, τὰ μαθηματικά, αἱ νέαι γλῶσσαι, ἢ νέα τέχνη. Οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι εἶναι οἱ « Altphilologen » τῶν Γερμανῶν, οἱ παλαιοφιλόλογοι, οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ παρελθόν, ἔνδοξον μὲν καὶ σπουδαῖον, ἀλλὰ πάντως παρελθόν. Δὲν εἶναι ἀνθρωποὶ τοῦ παρόντος, εἶναι ξεπερασμένοι· τοιοῦτόν τι τοὺς ψιθυρίζει ἡ ἐνδόμυχος μειονεξία των. Ὑπάρχει λοιπὸν ἴσως φόβος, μήπως εὐρεθοῦν καὶ μεταξὺ τῶν φιλόλογων ὀλιγόπιστοι καὶ ὀλιγόψυχοι, οἱ ὅποιοι νὰ συνθηκολογήσουν εἰς ἓνα παρόμοιον ὑποβιβασμὸν τῆς ἡγετικῆς ἀποστολῆς των εἰς τὴν ἐθνικὴν κοινωνίαν.

Συνίσταται δὲ ἡ ἡγετικὴ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῶν γυμνασιακῶν συναδέλφων εἰς τὸ ὅτι, ἀν καὶ ἀντιμετωπίζουν ὑλικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀντιξοότητας — ἄς μὴ τὸ κρύπτωμεν —, εἶναι οἱ κυρίως ὑπεύθυνοι πλάσται τῶν μελλόντων κοινωνικῶν ἡγετῶν διὰ τοῦ πολυτιμοτέρου μορφωτικοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ ἐδημιούργησε ποτὲ τὸ Ἀνθρώπινον Πνεῦμα, ἀσκοῦν δὲ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτὴν λειτουργίαν των εἰς κοινωνικὴν περιοχὴν πολὺ εὐρύτεραν τῆς τῶν πανεπιστημιακῶν φιλόλογων. Ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ ἀνθρωποπλαστικοῦ τούτου ἔργου τῶν συναδέλφων τῆς μέσης παιδείας κυρίως ἐξαρτᾶται καὶ ἡ τύχη τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ἴδου δὲ διατί¹: Κάθε χρόνον ἀποφοιτοῦν ἀπὸ τὰ γυμνάσια χιλιάδες νέων. Ἀναλόγως τῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας ἀποκομίζει ἕκαστος νέος ἀπὸ τὴν γυμνασιακὴν κλασσικὴν του μόρφωσιν καὶ ἰδίως τῶν δύο τελευταίων γυμνασιακῶν ἐτῶν, κανονίζει κατὰ κύριον λόγον καὶ τὴν στά-

1. Βλ. Wolfg. Schadowaldt, Gedanken zu Ziel und Gestaltung des Unterrichts in den alten Sprachen auf der Oberstufe d. Gymnasien (ἐν τῷ περιοδ. « Gymnasium », τόμ. 63, τευχ. 3 - 4, 1956).

σιν, πού θὰ τηρήσῃ εἰς τὸ μέλλον ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς κλασικῆς παιδείας. Εἰς τὴν ψυχὴν κάθε νέου τελειοφοίτου γυμνασίου ὀρθοῦνται συχνὰ τὸ ἀποφασιστικῆς σημασίας δίλημμα : Μοῦ ἀφῆκε μέσα μου ἴχνη βαθειᾶ ἢ γυμνασιακῆ κλασικῆ παιδεία, καθώρισεν ἔν τινι μέτρῳ τὴν μετασχολικὴν πορείαν μου καὶ τοποθέτησάν μου εἰς τὴν ζωὴν, ἢ ἦτο μία ἄνωθεν ἐπιβεβλημένη ὑποχρέωσις πρὸς λήψιν τοῦ γυμνασιακοῦ πτυχίου μου, πού χρειάζεται διὰ τὰς περαιτέρω σπουδὰς; Αἱ ἀπαντήσεις εἰς αὐτὸ τὸ δίλημμα εἶναι οἷον εἰς τὸ κοινωνικὸν δημοψήφισμα, τὸ μέλλον νὰ κρίνῃ σημαντικῶς τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ Κλασικισμοῦ εἰς τὸν Κόσμον. Εἶχα καὶ ἐγὼ τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀσκήσω ἐπὶ δεκαπενταετίαν καὶ πλέον τὸ ἔργον τοῦ γυμνασιακοῦ φιλόλογου καθηγητοῦ καὶ αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ζητήσω, πρῶτος ἐγώ, εὐθύνας ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου διὰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διδακτικοῦ καὶ ἀνθρωπιστικοῦ ἔργου μου.

Σκοπὸς τοῦ αὐτοελέγχου μας τούτου δὲν εἶναι νὰ ἀποσπάσῃ ἐν κατηγορηματικὸν « ναὶ » ἢ ἐν ἀπόλυτον « ὄχι » εἰς τὰ τεθέντα ἐρωτήματα, ἀλλὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιφρονουῦντας, ὅτι τὸν κριτικὸν διάλογον ἤρχισαμεν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μας.

Πρὶν ὅμως προχωρήσω εἰς τὸν διάλογον μὲ τοὺς ἀντιθέτους, θὰ ἐπεθύμουν νὰ ὑπενθυμίσω καὶ ἐν ἄλλο πρᾶγμα εἰς τοὺς ὁμοτέχνους μας, τὸ ὁποῖον σταθεροποιεῖ πολὺ τὴν θέσιν μας εἰς τὰς μορφωτικὰς ἐπάλλξεις μας :

Ἡμεῖς οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι, ἡμεῖς οἱ « φιλόλογοι τοῦ χθὲς », εἴμεθα κατὰ τοῦτο προνομιοῦχοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους φιλόλογους τῶν νέων ἐθνικῶν φιλολογιῶν, δηλαδὴ τοὺς εἰδικοὺς νεοελληνιστάς, τοὺς γαλλιστάς, τοὺς ἰταλιστάς, τοὺς γερμανιστάς κλπ., τοὺς « φιλόλογους τοῦ Σήμερον », ὅτι ἔχομεν μίαν διεθνή ἀλληλεγγύην καὶ ἀμοιβαιότητα, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν οἱ ἄλλοι συμφιλόλογοι. Ἴδου δὲ διατί :

Διὰ τοὺς κλασσικοὺς φιλόλογους, ὡς ἐπιστήμονας, δὲν ὑπάρχουν ἐθνικὰ ἢ ἄλλου εἴδους παραπετάσματα, διότι τοιοῦτοι φιλόλογοι, ὁμότεχνοί μας, αἰωνίως χθεςινοὶ ὅπως ἡμεῖς, ὑπάρχουν ἐξ ἴσου καὶ ἐδῶ καὶ εἰς τὸ Παρίσι, εἰς τὸ Βερολίνον καὶ εἰς τὴν Μόσχαν, εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Πράγαν, εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὴν Σόφίαν, εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὰ Σκόπια, ὅπου καὶ ἐκδίδεται μάλιστα καὶ τὸ περιοδικὸν « Ζωντανὴ Ἀρχαιότης », εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὰς Ἰνδίας, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Ἰαπωνίαν. Φυσικὰ περισσότεροί εἶναι εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι ἐρευνῆται τοῦ ἰδίου κόσμου, τοῦ Κόσμου τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, καὶ εἶναι, ἐξ ἴσου ὅλοι, συνειδητοὶ πιστοί, ὑποφῆται καὶ χρησμοφοδοὶ τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν Ἀξιῶν του. Δὲν ἔχει σημασίαν τὸ ὅτι καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπὸ τὴν κοσμοθεωρητικὴν τῶν ἀπόχρωσιν, γίνεται κάποια πολιτικὴ ἐκμετάλλευσις ἢ σκόπιμος ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων γεγονότων.

Οὕτω λ.χ. οἱ Βαλκάνιοι γείτονές μας φιλόλογοι, ἀφορμώμενοι ἐκ τοῦ

ὅτι ἡ Ἑλλάς γεωγραφικῶς ἀνήκει εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον, ὁμιλοῦν περὶ τοῦ μεγάλου βαλκανικοῦ ποιητοῦ Σοφοκλέους¹. Καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς Ἰδέας τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τοὺς Δυτικούς, ἡ ὁποία Ἰδέα τῆς Ἐλευθερίας συμπτύσσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν προκειμένου περὶ Κύπρου, διαπτύσσεται δὲ προκειμένου περὶ ὀλοκληρωτισμοῦ, ἔγραψα τὰ δέοντα εἰς τὰ τελευταῖα δύο ἄρθρα μου εἰς τὴν «Καθημερινήν»², ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Λατινικοῦ Συνεδρίου τῆς Ανίγνον.

Σημασίαν διὰ τὴν παροῦσαν ἐξέτασιν ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐρευνητικὰς καὶ ἐρμηνευτικὰς προσπαθείας ὑπάρχει ἓνα κοινὸν σημεῖον καὶ γνώρισμα: ὅτι ὅλαι ἀποτελοῦν στροφὴν πρὸς τὸ παρελθόν. Μὲ μίαν βασικὴν διευκρίνησιν ὁμοῦς: ὅτι ἡ στροφή αὕτη πρὸς τὸ παρελθόν δὲν γίνεται χάριν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντληθοῦν νέαι δυνάμεις διὰ νέας κατακτήσεις καὶ νέαν σύγχρονον πρόοδον εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ζωῆς.

Ἄς ἴδωμεν τώρα τίνος εἴδους δυνάμεις εἶναι αὐταί. Ἡ ἐποχὴ μας ἐπιδιώκει ἀπλήστως τὴν πρόοδον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν τεχνικὴν. Τίνα σκοπὸν ὁμοῦς ἔχει αὕτη ἡ πρόοδος; Ποῖον εἶναι τὸ τέλος τῆς; Νὰ κάμῃ ἀσφαλῶς τὸν ἄνθρωπον εὐτυχέστερον, νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ τὸ «ζῆν» καὶ τὸ «εὖ ζῆν», τὴν ὑλικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν εὐημερίαν του. Γίνεται ὁμοῦς ὁ Ἄνθρωπος εὐτυχέστερος μόνον μὲ τὰς κατακτήσεις τῆς Τεχνικῆς ἢ κτίζει ἐπὶ τῆς ἄμμου, ἐφόσον ὁ ἴδιος ὁ Ἄνθρωπος διὰ τῆς Ὑπερτεχνικῆς μαζὶ μὲ τὰ μέσα τῆς εὐημερίας του κατασκευάζει καὶ τὰ μέσα τῆς ἐξοντώσεώς του; Διὰ ποῖον θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐδαιμονία, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον ἄνθρωποι νὰ τὴν χαροῦν, ἐφόσον θὰ ἔχουν ἤδη ἐξοντωθῇ;

Αἱ συνέπειαι τῆς διαπιστώσεως ταύτης λέγουν, ὅτι ὁ Ἄνθρωπος εὐρίσκειται ὄχι πλέον ἐνώπιον μιᾶς μόνον σειρᾶς προβλημάτων φυσικῶν-τεχνικῶν, διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων καὶ μόνον ὀφείλει νὰ ἐκπαιδεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον μιᾶς δευτέρας σειρᾶς προβλημάτων, τῶν ἠθικοαισθητικῶν, ἧτις δὲν εἶναι καθόλου εὐκολωτέρα τῆς πρώτης. Τὰ προβλήματα τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Ὁραίου, τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀγάπης καὶ παιδείας ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὰ προβλήματα τῆς κατακτίσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς φύσεως.

Τὸ περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς δευτέρας σειρᾶς, τῶν ἠθικοαισθητικῶν, ὁ Ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχῆς καὶ ἀποτελεσματικὸς διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ὁ Δημόκριτος λ.χ. συνέλαβε τὸ πρόβλημα τῶν ἀτόμων τὸν 5ον π.Χ.

1. Βλ. F. Dirlmeier, ἔ.ἀν., σ. 9-10.

2. «Καθημερινή» τῆς 24 καὶ 26 Ὀκτωβρίου 1956, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ Λατινικὴ ὡς διεθνὲς μέσον ἐπικοινωνίας». Ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. Ε', Ἀθῆναι, 1956, σελ. 278-286.

αἰῶνα. Σήμερον τὸ πρόβλημα ἐλύθη. Ὁ Πλάτων τὸν 4ον αἰῶνα ἔθηκε τὸ πρόβλημα, πῶς εἶναι δυνατὸν οἱ ἄνθρωποι νὰ ζήσουν μαζί καλύτερα, καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα παραμένει ἄλυτον μέχρι σήμερον, ὅπως καὶ πρὸ 23 αἰώνων.

Εἰς τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς αἱ φάσεις ἢ αἱ βαθμίδες, ποὺ ὑπερβαίνονται, βυθίζονται εἰς τὴν ἀφάνειαν ἅπαξ διὰ παντός. Ἔχουν ἀπλῶς ἐνδιαφέρον ἱστορικῆς περιεργείας. Δὲν νοεῖται πλέον ἐπιστροφή εἰς τὸ ἀστρονομικὸν κοσμοεἶδωλον τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ διὰ τὸ πρὸ τεσσαρακονταετίας αὐτοκίνητον γελῶμεν, ὅπως αἰσθανόμεθα οἶκτον πρὸς τὰ ἔρειπια καὶ τὴν τεχνικὴν τῶν παλαιῶν κτισμάτων, τὰ ὅποια καλύπτει καὶ σαρώνει ἢ ἐπ' αὐτῶν ἀνεγειρομένη σύγχρονος πολυκατοικία.

Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι τὰ πράγματα εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ αἰσθητικὰ προβλήματα. Ἡ ὑπαρξίς των εἶναι διαρκῆς, συνεχῆς, ἢ σημερινὴ ἔρευνά των ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν των, ἀπὸ τὴν πρώτην - πρώτην φάσιν. Πρέπει ὁ ἐρευνητὴς νὰ λογαριασθῇ μὲ ἕνα - ἕνα ἀπὸ τοὺς προδρόμους του, νὰ ἀπλώσῃ τὸν διάλογόν του πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς τοὺς αἰῶνας, αἱ δὲ δυνατότητες λύσεως τῶν προβλημάτων αὐτῶν εἶναι ἀπεριόριστοι. Ὅταν ὅμως μία σημαντικὴ θέσις προβλημάτων ἢ μία σπουδαία πρᾶξις ἢ ἕνα μεγάλο ἐπίτευγμα τοῦ παρελθόντος δὲν ἔχη ὑπερβληθῇ καὶ δὲν « ἐξώφλησε », αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ζῆ ἀκόμη, δὲν ἐπαλαιώθη, δὲν ἰσχύει δι' αὐτὸ ἡ ἔννοια τοῦ ξεπερασμένου παρελθόντος. Παρεμερίσθη ἢ ἀπέθανεν ὁ « Ὅμηρος » ; Κατώρθωσαν νὰ ἐκθρονίσουν τὴν Ὅμηρικὴν Ἰλιάδα ἢ Αἰνειάς τοῦ Βεργιλίου ἢ τὰ ἐπικά ἔργα τοῦ Thomas Mann καὶ τοῦ Gerhart Hauptmann ; Καὶ μόνον ὁ Ὅμηρος ζῆ ; Ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ποιήσεως κεῖνται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀποτελοῦν τὰς πρώτας πηγὰς τῆς παγκοσμίου ἐμπνεύσεως καὶ ποιήσεως. Δὲν εἶναι δὲ ὀλιγώτεροι αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἄλλων Μεγάλων Κλασσικῶν, αἱ μεταπολεμικαί, ἀπὸ τὰς ἐκδόσεις οἰουδήποτε ἄλλου νεωτέρου μεγάλου δημιουργοῦ.

Αὐτὰ λέγομεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι τῆς Χθῆς εἰς τοὺς ἄνθρώπους τοῦ Σήμερον. Καὶ ἕνα ἄλλο ἀκόμη : Ὅτι εἰς τὴν αἰωνίαν ὑπόθεσιν τοῦ ἄνθρωπου καὶ τῆς μορφώσεως δὲν ὑπάρχει χθῆς καὶ σήμερον. Χθῆς καὶ σήμερον ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν γένεσιν καὶ εἰς τὴν ἐφήμερον καὶ ρευστὴν ἱστορικότητα. Εἰς τὴν ὑπεριστορικότητα ὅμως ὑπάρχει ἡ σταθερότης καὶ ἡ διάρκεια τῆς αἰωνίας κλασσικῆς οὐσίας. Αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Κλασσικοῦ καὶ τοῦ αἰωνίως ἄνθρωπίνου εἴμεθα θεράποντες ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι, ἀδέξιοι ἴσως ναί, ξεπερασμένοι ὅμως καὶ ἄχρηστοι ὄχι ! Ποτέ !

* * *

Χρειαζέται δὲ ἔδῳ πάλιν καὶ τις διάλογος μὲ τὸν ἑαυτὸν μας. Ὅλιγος αὐτοέλεγχος. Εἶπα : « ἴσως ἀδέξιοι » διότι ἐνίοτε εἴμεθα καὶ ὀλίγον — ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ ὁ ὄρος — « μονοκόμματοι » ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι, ἀκαμπτοι.

Αὐτὴ ἡ ἀκαμψία μας εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπαγγελματικῆς αὐταρκειᾶς καὶ αὐτοπεποιθήσεως τῶν παλαιοτέρων γενεῶν τῶν φιλολόγων, ἐλέγετο: « Τὸ ὑψηλὸν φρόνημα » τῆς κλασικῆς φιλολογίας! Καὶ ἔν τινι μέτρῳ δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητον τὸ φρόνημα τοῦτο τῆς ἐπιστήμης ἐνὸς Ἀριστάρχου, ἐνὸς Scaliger, ἐνὸς Madwig, ἐνὸς Κ. Κόντου, ἐνὸς Γ. Χατζιδάκι!

Αὐτὸ ὅμως τὸ ὑψηλόν, τὸ φοβερόν καὶ τρομερόν φρόνημα τῶν σοφῶν Ὀλυμπίων ὁμοτέχνων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη ἡ ὑγιῆς παράδοσις τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ὁμοτέχνων, ἀλλὰ καὶ ἡ τακτικὴ τῆς ἐριστικῆς καὶ ἐνίοτε λιβελλογραφίας, αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα δὲν μᾶς ἀφῆκε νὰ κάμωμεν μερικὰς ἀπαραιτήτους προσγειώσεις καὶ — ἅς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ εἶπω — καὶ μερικούς, ἐλαχίστους συγχρονισμούς.

Λόγου χάριν: οἱ σεβαστοὶ παλαιότεροι ὁμότεχοί μας, μόλις καὶ μετὰ βίας κατεδέχοντο νὰ ἀκούσουν περὶ νέας λογοτεχνίας καὶ νέων φιλολογιῶν καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τοὺς ἐργάτας τῶν ὡς ἰσοστασίους συναδέλφους. Τοὺς ἔβλεπον, κακῶς, ὡς τρόπον τινὰ « νεοπλούτους » τῆς τέχνης τῶν!

Ἐπειτα: εἰς τὸ θέμα τῶν μεταφράσεων ὑπήρξαμεν ἐπὶ μακρόν ἀτεγκτοὶ. Βεβαίως ἀτεγκτοὶ καὶ ὀρθῶς ἀτεγκτοὶ προκειμένου περὶ τῆς χρησιμοποιοῦσεως μεταφράσεων διὰ διδακτικούς σκοποὺς καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλίας. Ἄς ἀναλάβωμεν δὲ ἐδῶ τὸν διάλογον μὲ τοὺς φίλους τῶν μεταφράσεων πρὸς διδακτικούς σκοπούς.

Ὅλοι οἱ φιλόλογοι τοῦ Κόσμου καὶ οἱ ἰδικοὶ μας, καὶ ἡμεῖς, ἐτονίσσαμεν καὶ ἐγράψαμεν καί, νομίζω, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀνάγνωσιν, ὅσονδῆποτε βραδυποροῦσα καὶ ἂν εἶναι¹, ὅσον καὶ ἂν ἀκριβοπληρῶνεται καὶ μὲ χρόνον πολὺν καὶ μὲ κόπους καὶ μὲ γραμματικὴν καὶ συντακτικὴν καὶ μὲ προγυμνάσεις καὶ μὲ ἀπορρίψεις καὶ μὲ μετεξεταστέους, τινὲς ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μᾶς κακολογοῦν τούτου ἐνεκα διὰ βίου, τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν καλήν, τὴν lege artis γινομένην διδασκαλίαν τῶν πρωτοτύπων. Διότι αὐτὴ εἶναι τὸ προζύμι, ποὺ καλλιεργεῖ καὶ ζωογονεῖ τὸ φύραμα τῆς ἀληθινῆς κλασικῆς παιδείας, αὐτὴ εἶναι τὸ ἀλάτι καὶ ἡ ζωὴ τῆς λεγομένης ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως. Οἱ ἀρνηταὶ τῆς ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως τῆς κλασικῆς παιδείας μᾶς διαψεύδουν ἐδῶ καὶ μᾶς ζητοῦν εὐθύνας, διατί, ἐνῶ ἐπὶ 2000 χρόνια τώρα διαβάζονται τὰ ἀνθρωπιστικὰ κείμενα, ὅμως ὁ Ἄνθρωπος, λέγουν, δὲν ἔγινεν ἀκόμη Ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη μὲν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν μίαν τσέπην, εἰς τὴν ἄλλην δὲ τσέπην τὸ φονικὸν ὄργανον διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν συνανθρώπων του.

Ἄλλὰ τὰς ἰδίας ἐνστάσεις ἔμπορεῖ νὰ ἀπευθύνη κανεὶς πρὸς ὅλας τὰς

1. Αὐτὴ ἡ βραδυπορία ἔχει βεβαίως καὶ τὰ ὄριά της. Διότι μὲ 5 ἢ 10 μόνον σελίδας ἀπὸ ὀλίγους συγγραφεῖς δὲν πρέπει νὰ μένωμεν ἱκανοποιημένοι.

παιδαγωγούσας δυνάμεις τοῦ Κόσμου, πρὸς ὅλας τὰς θρησκείας, καὶ πρῶ-
 τιστα τὸν Χριστιανισμόν, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς Μεγάλους πολιτικούς ταγούς
 καὶ πνευματικούς ἡγέτας, τοὺς λογοτέχνας, τοὺς καλλιτέχνας καὶ δημοσιογρά-
 φους ὄλων τῶν ἐποχῶν, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς συγγραφεῖς συγγραμμάτων
 'Ἠθικῆς' καὶ νὰ καθίσωμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς τὸ ἐδώλιον τοῦ κατη-
 γορουμένου καὶ τοὺς σοφοὺς μακαρίτας, τὸν Ἀνδροῦτσον καὶ τὸν Βορέαν
 καὶ τοὺς συγχρόνους μας γνωστούς συγγραφεῖς 'Ἠθικῆς, ὡς ἀποτυχόντας εἰς
 τὸ ἔργον τῆς ἠθικοποιήσεως τῆς κοινωνίας διὰ τῶν ἠθικῶν συγγραμμά-
 των των.

Εἰς αὐτὰ τὰ κάπως βιαστικά ἐρωτήματα ἔχω, νομίζω, δώσει πειστικὰς
 ἀπαντήσεις καὶ μετὴν προφορικὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου
 καὶ μετὰ σειρὰν δημοσιευμάτων μου¹, εἰς τὰ ὅποια ἐξετάζεται ἡ σχέσις πολι-
 τικῆς καὶ ἠθικῆς, Δυνάμεως καὶ Πνεύματος, πραγματικότητος καὶ Ἰδέας,
 Βίου καὶ Λόγου. Τὸ θέμα εἶναι πολὺ βαθύτερον καὶ εὐρύτερον καὶ ἀφορᾷ
 εἰς τὴν θέσιν τῆς ὅλης ἐπιστήμης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Σήμερον
 ἔχωρίσθη — καὶ ἔχωρίσθη κακῶς! — ἡ γνῶσις ἀπὸ τὴν πράξιν καὶ ὁ Λόγος
 ἀπὸ τὸν Βίον. Ἡ γνωστικὴ ἐνέργεια τῶν Ἀρχαίων περιελάμβανε γνῶναι,
 πράττειν, μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν εἰς μίαν ἐνότητα. Πρόχειρα
 παραδείγματα ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀργότερα ὁμοίως ἀπὸ αὐτοὺς
 ἐτέθη εἰς κίνησιν μόνον ἡ « *intelligentia* », ἡ ἐρευνητικὴ τῆς φύσεως νόη-
 σις, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἔχει μεταβληθῆ σήμερον εἰς δύναμιν διττῆς ταυτοχρόνως
 δραστηριότητος: καὶ καλῆς καὶ κακῆς, καὶ προόδου καὶ ἀφανισμοῦ καὶ ἐξον-
 τώσεως τοῦ δημιουργοῦ τῆς Ἀνθρώπου.

Ἄτυχῶς εἰς τὸν χωρισμὸν Λόγου καὶ Βίου παρεσύρθη μαζί μετὴν
 ὑπόλοιπον ἐπιστήμην καὶ ἡ κλασικὴ φιλολογία μας. Καὶ αὕτη ἔκαμε τὸν
 χωρισμὸν τῆς νοήσεως ἀπὸ τὰς ἄλλας ψυχικὰς δυνάμεις. Ἐπεδίωξεν ἀποκλει-
 στικῶς συσσωρεύσιν γνώσεων καὶ φαίνεται νὰ ἔχασε τὸν γενικὸν ἀνθρώπινον
 σκοπὸν τῆς ἀπὸ τὰ μάτια τῆς, ὥστε νὰ ἰσχύουν ἐν τινι μέτρῳ καὶ δι' αὐτὴν
 τὰ ἅγια λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν Μάρθαν: « *μεριμνᾶς καὶ τυρβάζῃ περὶ
 πολλά, ἐνὸς δὲ ἔστι χρεία* »!

Εἰς τὸν εὐρύτερον τοῦτον διάλογον, μᾶς ἠνάγκασε τὸ βασικὸν πρόβλημα
 τῆς ἀποκλειστικῆς καὶ κατ' ἀρχὴν χρησιμοποιήσεως τῶν πρωτοτύπων κειμέ-
 νων διὰ τοὺς διδακτικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοπούς, εἴτε τῆς μέσης εἴτε
 τῆς ἀνωτάτης κλασικῆς παιδείας.

Τὸ πολὺ ὁμοίως Κοινόν, τὰ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα ἔχουν τὴν
 δικαίαν ἀξίωσιν νὰ χαροῦν καὶ νὰ ἀπολαύσουν τοὺς Κλασσικούς μας εἰς καλὰς
 διγλώσσους ἐκδόσεις, δηλαδὴ μετὰ κείμενον ἀρχαῖον καὶ νέον, ἢ καὶ ἔστω καὶ
 μετὰ μόνον τὸ νέον κείμενον τῆς μεταφράσεως, εἴτε εἰς τὴν καθαρεύουσαν διὰ

1. Βλέπε ταῦτα ἐν τέλει τοῦ παρόντος.

τὰ περὶ αὐτῶν εἴτε εἰς τὴν δημοτικὴν διὰ τὰ ποιητικὰ κλασσικὰ κείμενα. Διότι καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτικὴ εἶναι καὶ αἱ δύο ἐθνικαὶ γλῶσσαι, εἶναι καὶ αἱ δύο ζωνταναί ! Γλωσσικὸς πλοῦτος εἶναι καὶ αἱ δύο ! Δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε δυνατὸν οὔτε ἀπαραίτητον νὰ μάθῃ ὅλος ὁ Κόσμος τῶν Νέων Ἑλλήνων Ἄρχαϊα Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ, ἐνῶ πρέπει νὰ μάθῃ σωστὰ καὶ τὴν καθαρεύουσαν καὶ τὴν γραφομένην γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Θὰ γνωρίσῃ τὰ κλασσικὰ κείμενα τὸ εὐρὺ Κοινὸν χωρὶς τὴν πηγαίαν μορφήν των, μόνον ὡς περιεχόμενα, ἀπὸ τὴν μετάφρασιν.

* * *

Εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχίσωμεν εἰς δύο - τρία ἀκόμη βασικὰ σημεῖα τὸν διάλογον μὲ τοὺς ἀντιθέτους καὶ φυσικά, ὅπου χρειασθῆ, καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν μας.

Προτείνουν μερικοὶ ἐκ τῶν ἀκροτέρων νὰ προορίζεται ἡ διδασκαλία τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν πρωτοτύπων κειμένων μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους καὶ ἔτσι ἢ νὰ ἐντοπισθῆ μόνον εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων ἢ τὸ πολὺ - πολὺ καὶ εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τῶν γυμνασίων. Διὰ τοὺς ἄλλους ἢ διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν, λέγουν, ἢμπορεῖ νὰ γίνεταί ἀπὸ τὰς μεταφράσεις¹.

Καὶ τῶν δύο αὐτῶν προτάσεων ἀφρητηρία εἶναι μία ἐπαγγελματικὴ ἀντίληψις τῆς μορφώσεως γενικῶς καὶ εἰδικώτερον τῆς κλασσικῆς μορφώσεως.

Ἡ γνησίᾳ κλασσικῆ μορφώσεως (δηλαδὴ ἡ στηριζομένη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρωτοτύπων) δὲν εἶναι ἐπαγγελματικὴ μορφώσεως, εἶναι γενικὴ μορφώσεως, καὶ δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας φιλολόγους, ὅπως δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας μουσικοὺς ἢ μουσικὴ παιδεία, οὔτε ἢ ἰθρησκευτικὴ παιδεία μόνον διὰ τοὺς θεολόγους. Ἄν δὲ ἡ γνησίᾳ κλασσικὴ παιδεία ἐκβληθῆ ἀπὸ τὰ μέσα σχολεῖα καὶ ἐντοπισθῆ μόνον εἰς τὰ Πανεπιστήμια, αὐτὸ θὰ σημάνη ὄχι ἀπλῶς τὸν περιορισμὸν τῆς ὡς γενικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν διωγμὸν τῆς ὡς ἐπιστήμης, θὰ σημάνη τὸν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἀφανισμὸν τῆς φιλολογικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Εἶναι ἀνθρώπινως ἀδύνατον νὰ διδαχθοῦν ἐντὸς τετραετίας οἱ φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι φοιτηταὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ, νὰ τὰ μάθουν καλὰ καὶ νὰ γίνουν καὶ ἐπιστήμονες· ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν θὰ εὑρεθοῦν καὶ νέοι, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὰ ὠχρὰ ἀπεικίσματα τῶν μεταφράσεων τῶν κειμένων, πού θὰ γνωρίσουν, ἂν θὰ τὰ γνωρίσουν, εἰς τὰ μέσα σχολεῖα θὰ θελήσουν νὰ τραποῦν ἔπειτα εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς, διὰ νὰ ξαναδιαβάσουν τὰ ἴδια κείμενα εἰς τὸ πρωτότυπον. Μόνον μέσα εἰς τὸ εὐρὺ ὑπόστρωμα

1. Τὸ πρόβλημα : « Ἐχομεν καλὰς μεταφράσεις ; » ἀφίνομεν ἐν τῷ παρόντι ἀνεξέταστον.

καλῆς γυμνασιακῆς κλασικῆς παιδείας εἶναι δυνατὸν νὰ θερμοανθοῦν καὶ νὰ ἐκτραφοῦν αἱ ἔμφυτοι θεωρητικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἰδιοφυΐαι, διαθέσεις καὶ ροπαὶ καὶ ἔπειτα χάριν αὐτῶν καὶ μέσῳ αὐτῶν νὰ ἐποικοδομηθῇ εἰδικὴ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία τῆς ἀρχαιογνωσίας.

Ὁ ζητῶν τὴν τελείαν ἢ τὴν κατὰ μέγα μέρος κατάργησιν τῆς γνησίας κλασικῆς μέσης παιδείας ὁμοιάζει μὲ ἐκεῖνον, ποὺ ἰσχυρίζεται, ὅτι δὲν χρειάζονται πολλὰ μικρότερα ἢ μέσα ῥοδεῖα, παρέχοντα εἰς εὐρείαν κλίμακα γενικὴν μουσικὴν μόρφωσιν τοῦ Κοινοῦ, καὶ ἰσχυρίζεται ἀκόμη ὅτι ἡ οἰκιακὴ μουσικὴ (Hausmusik) καὶ ἡ γενικὴ μουσικὴ παιδεία εἶναι περιττὴ πλέον σήμερον, ἐφόσον ἀκούει κανεὶς οἰανδῆποτε ὄραν ἀπὸ τὸ ραδιόφωνον εἰς τὸ σπίτι του κορυφαίους καλλιτέχνους, μεγάλας συναυλίας κλπ. Πῶς ὅμως ἔγιναν αὐτοὶ οἱ μεγάλοι καλλιτέχναι, ποὺ τροφοδοτοῦν τὸ ραδιόφωνον; Ἦκουον καὶ αὐτοὶ ραδιόφωνον, ἕως ὅτου ἐνεγράφησαν εἰς τὰς ἀνωτάτας μουσικὰς Ἀκαδημίας καὶ ἐξειλίχθησαν εἰς Μεγάλους τῆς Τέχνης; Ἦ, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτοὺς τοὺς Μεγάλους, πρέπει νὰ προὔπαρξη δυνατότης ἐπιλογῆς μουσικῶν ταλάντων ἀπὸ πλῆθος μαθητευομένων εἰς μικρότερα καὶ μέσα ῥοδεῖα καὶ ἀκόμη πρέπει νὰ ὑπάρχουν αὐτὰ ποὺ λέγονται μουσικὴ παράδοσις, μουσικὴ ἀτμόσφαιρα, κλίμα μουσικόν, γενικὴ μουσικὴ διαπαιδαγώγησις καὶ μόρφωσις τοῦ Κοινοῦ, ὀφειλομένη εἰς τὴν ὅλην μουσικὴν ζωὴν, τῆς ὁποίας πρῶται εἰσταὶ καὶ πρῶτα ζώπυρα εἶναι τὰ μικρότερα καὶ πολλὰ ῥοδεῖα; Ὅλον αὐτὸ τὸ περιβάλλον προσώπων καὶ τάσεων ἀποτελεῖ τὴν θαλπωρὴν, ἢ ὁποία θερμαίνει καὶ ἐκκολάπτει τὰ ἔμφυτα μουσικὰ τάλαντα καὶ τὰ προωθεῖ εἰς ἀνέλιξιν, αὐτοδιαμόρφωσιν, τελείωσιν καὶ ἐπιβολήν. Ἀπὸ τῆς ποσότητος καὶ τῆς ἐκτάσεως φθάνομεν διὰ τῆς ἐπιλογῆς, τῆς περαιτέρω μορφώσεως καὶ τῆς ἀνυψώσεως, ἀκολουθοῦντες τὸν γνωστὸν πλατωνικὸν δρόμον τῆς ἀναβάσεως καὶ ἀνατάσεως, εἰς τὰς ὀλίγας κορυφὰς τῆς Μουσικῆς Τέχνης.

Ἐδῶ οἱ ἀντίθετοι μᾶς ἀντιλέγουν τὰ ἑξῆς: Καλά, χάριν τῆς ἐκκολάψεως τῶν ὀλίγων φιλολογικῶν ἢ ἀρχαιολογικῶν ἰδιοφυϊῶν πρέπει νὰ ἐπιβληθοῦν τὰ κλασσικὰ γράμματα εἰς ὅλους τοὺς νέους τῆς μέσης παιδείας γενικῶς; Εἰς ἀπάντησιν ὑπενθυμίζομεν πάλιν, ὅτι τὰ κλασσικὰ γράμματα τῆς μέσης ἐκπαίδευσσεως δὲν εἶναι μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους, ἀλλὰ εἶναι ὑλικὸν γενικῆς μορφώσεως.

Κείμενα κλασσικὰ ἀπὸ τὸ πρωτότυπον πρέπει νὰ γευθοῦν, ὡς τὸ μάννα τῆς πνευματικότητος, τῆς διαυγείας, τῆς σαφηνείας, τῆς λογικῆς καὶ τῆς ὁμορφιάς, ὅλοι οἱ μέλλοντες κοινωνικοὶ ἡγέται τοῦ ἑλληνοκεντρικοῦ τοῦλάχιστον κόσμου, εἴτε τῶν πνευματικῶν εἴτε τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ἴδου δέ, ποῦ στηρίζονται τὰ ἐπὶ τῆς γενικῆς μορφώσεως δικαιώματα τῶν κλασσικῶν ἀξιῶν καὶ μορφῆς καὶ περιεχομένου, ποὺ εἶναι πράγματα ἀχώριστα ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὴν γνησίαν κλασσικὴν οὐσίαν.

Τὰ γενικὰ μορφωτικὰ δικαιώματα τῶν κλασσικῶν ἀξιῶν στηρίζονται εἰς

τὸ ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως γεγονός, ὅτι αὐταὶ αἱ ἀξίαι εἶναι θεμέλιον τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, δι' ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἑλληνας ταυτοχρόνως καὶ θεμέλιον τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ ἀφετηρία καὶ ἀρχὴ τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς. Δι' αὐτὸ μία μεγάλη μερὶς Εὐρωπαίων καὶ ἄλλων αἰσθάνεται διαρκῶς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναγεῶνη καὶ στερεῶνη τὴν μορφωτικὴν τῆς ὄντοτητα καὶ ὑπόστασιν, ἀντλοῦσα ἀπ' εὐθείας μορφωτικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πρώτην - πρώτην, σχεδὸν πανανθρώπινην, ὑπερφυλετικὴν καὶ ὑπερεθνικὴν πηγὴν τῆς μορφώσεως, τὴν Ἀατινικὴν κατὰ πρῶτον λόγον ὡς ἱστορικῶς ἀμεσώτερον πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους¹ καὶ τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν κατὰ δεῦτερον λόγον ὡς ἀπωτέραν².

Ἄλλὰ, ἂν ἡ κλασσικὴ μόρφωσις εἶναι διὰ τὸν ἄλλον Ἑλληνοκεντρικὸν κόσμον μία συνεχῆς καὶ ἀδιάλειπτος ἀναρρίψις τῶν τιμιωτέρων ζωπύρων τοῦ πολιτισμένου βίου του, εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ κλασσικὴ παιδεία εἶναι διττῆς σπουδαιότητος μορφωτικὴ λειτουργία. Πρῶτον μὲν εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ μας παιδεία καὶ δύναμις, ἡ ὁποία συνέχει τὴν εἰς τέσσαρας χιλιετηρίδας ἀπλουμένην ἐθνικοπνευματικὴν μας ἐνότητα καὶ συνέχειαν καὶ διακαρτερεῖ, κυρίως αὐτή, ἀμυνομένη κατὰ πάσης διαλυτικῆς καὶ ἀποσυνθετικῆς ροπῆς. Δεύτερον δὲ ἡ κλασσικὴ παιδεία ἀποτελεῖ τὴν πνευματικὴν γέφυραν, ποὺ ἐνώνει τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν κοινότητα τῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἀνάγουν τὴν πατρότητα τοῦ πολιτισμοῦ των εἰς τοὺς Ἑλληνας πρωτοπόρους.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐπὶ τῆς γενικῆς μορφώσεως δικαιώματα τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν ἀξιῶν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ δι' ἡμᾶς εἰδικώτερον καὶ δι' αὐτὸ καὶ οἱ Κορυφαῖοι ὄχι τῶν θεωρητικῶν, ἀλλὰ τῶν θετικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημόνων εἶναι περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς Ἑλληνολάτρεις καὶ θιασῶται τοῦ Κλασικισμοῦ. Ἀποδεικνύουν δὲ καὶ ἔμπράκτως αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν των. Διότι, ὅταν οἱ φυσικοὶ καὶ οἱ μαθηματικοὶ ὠριμάσουν καὶ τελειωθοῦν εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπιστήμην των, νοσταλγοῦν τὴν περιοχὴν μας καὶ ἔρχονται κοντὰ μας καὶ γίνονται καὶ αὐτοὶ φιλόλογοι καὶ ἱατροφιλόσοφοι καὶ φιλόσοφοι τῆς φύσεως καὶ μαθηματικοὶ φιλόσοφοι.

* * *

Θέλετε, λοιπόν, μᾶς ἐρωτοῦν, τὸ μονοπώλιον τῆς κλασσικῆς παιδείας; Τὴν ζητεῖτε ὡς ἀποκλειστικὸν καὶ μοναδικὸν περιεχόμενον τῆς μέσης γενικῆς μορφώσεως;

Ἀπαντῶμεν: Ὁχι! Οὔτε δέ, ἀπὸ ὅσα εἶπα, ἢμπορεῖ νὰ συναχθῆ ἀντίθετον συμπέρασμα.

1. Ὁ Ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἶναι ὁ ἀμεσος πολιτιστικὸς πρόγονος τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

2. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ἡ σειρά εἶναι ἀντίστροφος.

Πρῶτα - πρῶτα ὑπάρχουν ψυχολογικῆς φύσεως ἐμπόδια εἰς ἓνα σχολικὸν παγκλασσικισμόν. Ὅπως ὑπάρχουν παιδιὰ μὲ φιλολογικὰς καὶ θεωρητικὰς ἰδιοφυΐας, ἔτσι ὑπάρχουν πολὺ περισσότερα παιδιὰ μὲ τεχνικὰς, χειροτεχνικὰς, βιοτεχνικὰς ἢ ἄλλας ἐπαγγελματικὰς ἰδιοφυΐας. Δὲν εἶναι ὅλοι κατάλληλοι διὰ τὰ κλασσικὰ γράμματα. Διατί ὅμως καταφεύγουν ὅλοι οὗτοι εἰς τὸ « παρασιτικόν », ὡς τὸ κατηγοροῦν οἱ ἀντίθετοί μας, κλασσικὸν γυμνάσιον ;

Ἡ περὶ παρασιτισμοῦ κατηγορία, τὴν ὁποίαν συνήθως καὶ προχείρως στρέφουν τινὲς κατὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας, εἶναι κατὰ τοῦτο ἐσφαλμένη καὶ ἀδικος, καθότι ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι δὲν ἤμποδίσαμεν ποτὲ τὸ Κράτος νὰ κάμῃ εὐρύτερας κλίμακος, πραγματικὴν καὶ συγχρονισμένην μέσσην ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν κάμνει ἀκόμη τὸ Κράτος, διότι αὕτη ἀπαιτεῖ κολοσσιαίας δαπάνας, δυσβαστάκτους ἀπὸ τὸν ἰσχνὸν προϋπολογισμόν μας. Ἀλλὰ μόνον μία πραγματικὴ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις, ὀρθολογιστικῶς ὠργανωμένη καὶ προσηρμοσμένη πρὸς τὰς δυνατότητας ἐπαγγελματικῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἀξιοποιήσεως καὶ ἀπορροφήσεως τῶν τροφίμων της, μόνον μία τοιαύτη ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις θὰ ἀπετέλει μίαν ρυσικὴν ἀποσυμφόρησιν τῆς κλασσικῆς παιδείας ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν τροφίμων της. Τὴν θέλομεν δὲ καὶ ἡμεῖς αὐτὴν τὴν ἀποσυμφόρησιν, διότι συνεπάγεται τὴν ἀπαλλαγὴν καὶ ἐλάφρυνσιν τῆς μέσης κλασσικῆς παιδείας ἀπὸ ψυχολογικῶς ἀκατάλληλους δι' αὐτὴν τροφίμους.

Τί θέλετε ὅμως νὰ κάμῃ ἡ Ἑλληνικὴ νεολαία, ὅταν δὲν εὐρίσκη ἄλλην μορφωτικὴν διέξοδον ; Καταφεύγει εἰς τὸ γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ σχολεῖον γενικῆς μορφώσεως, σχολεῖον γραμμάτων, ὅπως λέγει ὁ λαός, καὶ παρέχει σύμφωνα μὲ τοὺς κειμένους νόμους ὠρισμένα τυπικὰ προσόντα διὰ κατάληψιν ὑπαλληλικῶν θέσεων καὶ ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπιουσίου.

Ἐπαναλαμβάνεται κατὰ κόρον ὑπὸ καθαροαίμων ἀστῶν προοδευτικῶν ἢ κατηγορία, ὅτι ἡ κλασσικὴ παιδεία ἀποτελεῖ πρόσκομμα εἰς τὴν παραγωγικότητα καὶ εὐνοεῖ τὴν γένεσιν πνευματικοῦ προλεταριάτου. Καταγόμενοι οἱ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν ἀπὸ τὴν μοχθοῦσαν καὶ ἰδρώνουσαν παραγωγικὴν ὑπαιθρον, ἔχομεν ἐξ ἀπαλῶν δυνύχων μέσα μας ὄχι ἀπλῶς αἴσθησιν, ἀλλὰ βίωσιν τοῦ αἰτήματος τῆς παραγωγικότητος, διὰ τὸ ὁποῖον τόσαι προσπάθειαι καταβάλλονται μεταπολεμικῶς. Καὶ τὰς προσπαθείας διὰ τὸν ἐξηλεκτρισμὸν καὶ τὴν ἐκβιομηχάνισιν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας παρακολουθοῦμεν μὲ εἰλικρινῆ χαράν. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἐδῶ μία μικρὰ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ἡ παράταξις μας ἔχει χρέος νὰ τὴν ὑπενθυμίση ὅπωςδὴποτε :

Τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν στρέφει πρὸς τὴν κλασσικὴν παιδείαν καὶ τὴν πνευματικοκαλλιτεχνικὴν περιοχὴν καὶ ἡ ἑλληνικὴ ψυχοπνευματικὴ ἰδιοσυστασία, τὸ κατὰ Πλάτωνα ἔμφυτον « φιλομαθὲς » καὶ « φιλόσοφον » τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ Ἱστορικὴ Μοῖρα τῆς Ἑλλάδος. Ὅταν κάποτε ὁ Ἀλκιβιάδης ἐκαυχᾶτο εἰς τὸν Σωκράτην διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὰς γαίας του, ὁ Σωκράτης

τοῦ εἶπε μερικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐνθυμηθῶμεν αὐτὴν τὴν στιγμήν : « Σύγκρινε, φίλε μου, τὸν πλοῦτόν σου μὲ τὸν περσικὸν πλοῦτον καὶ τότε θὰ ἐννοήσης τὴν θέσιν σου. Ἄλλα εἶναι, Ἀλκιβιάδη μου, τὰ ἑλληνικὰ προσόντα, τὰ ὁποῖα καὶ ἐπιτρέπουν τὴν σύγκρισιν τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ αὐτὰ εἶναι: ἡ «ἐπιμέλεια καὶ ἡ σοφία» ταῦτα γὰρ μόνον τὰ ἄξια λόγου ἐν Ἑλλησιν » (Πλάτωνος Ἀλκιβ. 123d). Δηλαδή: τὸ «ἐπιμελεῖσθαι ἑαυτοῦ», ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοκαλλιέργεια, ἡ θεραπεία τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ σοφία, αὐτὰ τὰ δύο εἶναι τὰ μόνον ἄξια λόγου, εἰς τὰ ὁποῖα ἠμποροῦν νὰ στηριχθοῦν καὶ τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν οἱ Ἕλληνες. Τὸ βαθύτερον νόημα τῆς σωκρατικῆς ἀποφάνσεως εἶναι περίπου τὸ ἑξῆς διὰ τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα :

« Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμεθα λαὸς ὀλιγάριθμος, εἰς χώραν μικράν, πτωχήν, ὄρεινὴν καὶ πυκνοκατοικημένην καὶ μὲ τὴν πενιχρότητα τῶν ὑλικῶν μέσων πολὺ δύσκολα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συναγωνισθῶμεν τοὺς λεγομένους μεγάλους, ἰσχυροὺς καὶ πλουσίους λαοὺς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ. Σήμερον μάλιστα ἡ θέσις μας εἰς τὸν στίβον τῆς μηχανῆς καὶ τῆς τεχνικῆς εἶναι ἀκόμη δυσκολωτέρα. Ὑπάρχει ὁμοίως δι' ἡμᾶς ἐλεύθερος ὁ ἄλλος στίβος, ὁ ἀπεριόριστος στίβος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέκαθεν διεκρίθημεν ». Δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς, ὅτι ὑπάρχει ἕνα ποσοστὸν ἀληθείας εἰς αὐτὰ τὰ λόγια.

Ἐκεῖνο, πὺ πιστεύομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες φιλόλογοι, εἶναι, ὅτι ἡ κλασικὴ παιδεία καὶ τὸ παλαιὸν ἀμιγές, γνήσιον γυμνάσιον τοῦ καλοῦ καιροῦ, τὸ ὁποῖον, σημειωθῆτω, οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ἀπέτυχεν, εἶναι ὁ καλύτερος ὅλων δρόμος γενικῆς μορφώσεως. Δρόμος, εἴπομεν, ἀκριβοπληρωμένος, ὄχι ὁμοίως καὶ ὁ μόνος. Ἡμεῖς κατ' ἀρχὴν θέλομεν γνήσια οὐμανιστικὰ γυμνάσια, ὀλιγώτερα τῶν σημερινῶν, εἰς μίαν λογικὴν ἀναλογίαν, διότι αὐτὰ θὰ εἶναι πολὺ προτιμότερα ἀπὸ τὸ πλῆθος κακεκτύπων καὶ παρωδιακῶν γυμνασίων. Ὅμιλῶ γενικῶς καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ παρεξηγηθοῦν οἱ λόγοι μου. Θέλομεν νὰ μὴ νοθεύσῃ ἡ ποσότης, τὸ πλῆθος καὶ ἡ ἀτέρμων ἔκτασις τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ποιότητα.

Ἀλλὰ γενικὴν μόρφωσιν παρέχουν, ἐκτὸς τῆς Κλασικῆς Ἀρχαιότητος, καὶ ἄλλαι κλασσικαὶ ὡσαύτως λεγόμεναι ἐποχαὶ καὶ αἱ νεώτεραι ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι καὶ τῆς θρησκευτικῆς γραμματείας τὰ μεγάλα μνημεῖα, ἡ ἕτέρα αὐτῆ ἀείροος πηγὴ τῆς Ἑλληνοχριστιανικῆς οὐσίας τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Βεβαιότατα δὲ ἔξω τοῦ νυμφῶνος τῆς γενικῆς μορφώσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μείνουν τὰ πολύτιμα μορφωτικὰ ἀγαθὰ τῶν ἀδελφῶν τῆς φιλοσοφίας Μαθηματικῶν καὶ τὰ καταπληκτικὰ σημερινὰ ἐπιτεύγματα τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Τώρα, πῶς θὰ γίνῃ ἡ σύγκρασις τῶν μορφωτικῶν τούτων ἀγαθῶν τῆς μέσης παιδείας, ὁποῖα θὰ εἶναι αἱ ἀναλογίαι τῆς συνθέσεως τῶν παιδευτικῶν

τούτων στοιχείων και ποῦ θὰ κεῖται ἐν ἑκάστη συνθέσει τὸ κέντρον τοῦ βάρους, ὥστε νὰ προκύψουν οἱ ὑπὸ τῶν μορφωτικῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς μας ἐπιβαλλόμενοι τύποι καὶ βαθμίδες μέσων σχολείων, ὅλα αὐτὰ εἶναι λεπτομέρειαι τοῦ σχολικοοργανωτικοῦ προβλήματος τῆς χώρας, τὸ ὁποῖον ἀπὸ μακροῦ ἀναμένει μίαν σταθερὰν καὶ μόνιμον, εἰ δυνατόν, διακομματικὴν ἀντιμετώπισιν καὶ λύσιν.

Ὅπως ἠρωτήσαμεν διὰ τὸν ἀνθρώπινον σκοπὸν τῆς Τεχνικῆς, οὕτω πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς φιλολογίας. Καὶ ὁ σκοπὸς αὐτὸς λέγει, ὅτι μαζὶ μὲ τὴν φιλολογικὴν ἀλήθειαν, τὸ προῖόν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, χρειαζόμεθα καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Κλασσικὸν λόγον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ Λόγου Ἕλληνα, τὸν ἐγγὺς καὶ τὸν μακρὰν, τὸν ἐφήμερον καὶ τὸν αἰώνιον, τὸν ὁμότεχνόν μας, τὸν ὁμοεθνή, τὸν συνάνθρωπον — τῆς ἀνθρωπιᾶς τὰ ὅρια εἶναι ἀπεριόριστα...

Ἐπὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς τὰ ὅρια εἶναι ἀπεριόριστα... ὕπάρχει φόβος, μήπως ὁ ζῆλος, ὁ ἱερὸς ζῆλος τῆς γνώσεως καὶ τῆς διανοητικῆς ἀληθείας, καταφάγη τὴν ἀγάπην καὶ μαράνη τὸ συναίσθημα καὶ συμβῆ καὶ μὲ τὴν Ἑπερφιλολογίαν, ὅ,τι φοβούμεθα ἀπὸ τὴν Ἑπερτεχνικὴν : νὰ φονευθοῦν δηλαδὴ καὶ ὁ Ἕλληνας καὶ τὰ Κείμενα!

Ἐχομεν μαζὶ μας, καὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα, τὴν νεότητα καὶ αὐτὴ δὲν σκέπτεται μόνον μὲ τὸν ἐγκέφαλον, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν καρδίαν. Καὶ τῆς Κοινωνίας τὴν ἀγάπην καὶ τὴν συμπαράστασιν χρειαζόμεθα διὰ τὸ εὐρὸν λαομορφωτικὸν καθήκόν μας. Ὅπως ὁ Χριστιανισμὸς, οὕτω καὶ, τηρουμένων τῶν ἀποστάσεων, ἡ κλασσικὴ μας φιλολογία, ἔχει μίαν παγκόσμιον παιδαγωγικὴν ἀποστολήν, μίαν διακονίαν καθοδηγήσεως Ἀνθρώπων μὲ τὰ μέσα τοῦ Ἑλληνικοῦ φωτός.

Εἰδικώτερον ἢ ἐθνικὴ μας, ἡ νεοελληνικὴ κλασσικὴ φιλολογία, κατ' ἐξοχὴν σήμερον, εἰς τὸ ἔργον τῆς παγκοσμίου διαπαιδαγωγήσεως ἔχει νὰ προβάλλῃ ὡς ζωντανὸν παράδειγμα τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ Λόγου τῆς τὸν βίον τῆς νεωτέρας καὶ συγχρόνου Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, σχεδὸν μόνη εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν Κόσμον, δὲν ἐπρόδωσε καὶ δὲν διέψευσε τὰς βασικὰς κλασσικὰς ἀξίας τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δημοκρατίας, διὰ τὰς ὁποίας ἀνέκαθεν ἠγωνίσθη καὶ ἀγωνίζεται. Ἀκτινοβολεῖ καὶ σήμερον ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν, λεβεντιὰν καὶ ἀξιοπρέπειαν τόσον πρὸς τὴν Ἀνατολήν ὅσον καὶ πρὸς τὴν Δύσιν!

KLASSISCHE PAIDEIA

ZUSAMMENFASSUNG

Einleitend betont der Verfasser, dass die Altertumswissenschaftler heute zu einer neuen Dialektik und Apologetik für die klassische Bildung verpflichtet sind. Erstens, weil die Angriffe gegen die humanistische Bildungstradition Europas in der Nachkriegszeit heftiger als je geworden sind, und zweitens, weil Symptome von Minderwertigkeitsgefühlen mancher Altphilologen an den höheren Schulen Europas gegenüber ihren Kollegen anderer Fächer, und zwar Physikern und Mathematikern, auftreten.

Indem der V. das Wesen der klassischen Bildung in der Auseinandersetzung des heutigen Menschen mit den Werken und Werten des klassischen Altertums sieht, behandelt er die drei Seiten derselben, d.h. die altertumskundliche Forschung, die Lehre der alten Sprachen und der klassischen Altertumswissenschaft und die pädagogische Fruchtbarmachung der Werte der Antike für die Jugend = und Volksbildung. Der V. betrachtet diese drei Seiten der Paideia in ihrer organischen Wechselwirkung und Einheit sowie in ihrer kulturgestaltenden Kraft.

Der Verf. zeigt weiter, wie das betreffende Paideia-Problem für das Neue Griechenland neben der übernational-allgemeinen seine nationale, speziell = neugriechische Form hat.

Das Zwiegespräch des Verfassers mit den Gegnern der klassischen Bildung, welche in ihren « Genera » aufgezählt werden, setzt sich zunächst mit dem Vorwurf auseinander, dass diese Paideia « lebensfern » sei, und beleuchtet den Wesensunterschied zwischen Technik und Naturwissenschaft einerseits und Kulturwissenschaften andererseits, zu denen auch die Philologie gehört. Daraus erklärt sich der echte methodologische Sinn der dauernden Rückkehr der Geisteswissenschaftler zu dem ἀρχή-Problem (ἀρχή verstanden als « exordium » und zugleich « principium »), und der ständigen Auseinandersetzung des Forschers mit den früheren Forschungsphasen aller Logos- und Kunstprobleme. Das Veraltetsein gilt nur im Leben der Technik und der Mode. Die Sache des Menschen und der Bildung kennt kein « gestern » und « heute », sondern sie sehnt sich nach ewigen Normen und Formen, die nur die Grossen der Welt zu schaffen vermögen,

gleich ob sie nahe oder fern vom heutigen Leben stehen, gleich ob sie Beethoven oder Mozart, Leonardo da Vinci oder Augustin, Platon oder Homer heissen.

So liegt die Quelle der Menschenbildung in der Zone der Übergeschichtlichkeit, wo das Ewig-Klassische und Ewig-Menschliche beheimatet sind. In der «Durée» dieses klassischen Wesens wurzelt der feste Glaube des Altphilologen an seine Aufgabe in deren dreifacher Existenz, in Forschung, Lehre und menschenformender Diakonia.

Der Verf. betrachtet weiter das Übersetzen als ein unentbehrliches Mittel zur Verbreitung der Inhalte der humanistischen Paideia in weitere Gesellschaftsschichten. Was aber die Paideia an den höheren Schulen betrifft, so hält er an dem humanistischen Prinzip der Lektüre der Originaltexte fest, die sich auf eine pädagogisch gestaltete, systematische Lehre der Grammatik und der Syntax stützt. Angesichts der neugriechischen Sprachform der Übersetzungen glaubt der V. dem Weg folgen zu müssen, den die Wirklichkeit des heutigen Sprachgebrauchs, des «Usus», anweist, also er empfiehlt neugriechische Reinsprache (καθαρεύουσα) in ihrer schlichteren Form als Sprache, in welche die Werke der antiken Prosa übersetzt werden sollen, und die Volkssprache (δημοτική) für die Werke der Dichtung. Denn beide Formen des Neugriechischen sind gleichberechtigte Formen der lebendigen Nationalsprache.

Der Verf. begründet weiter seine Ablehnung mancher Reformvorschläge des altsprachlichen Unterrichtes, wie er an den Gymnasien des herkömmlichen Typus getrieben wurde. Denn viele von diesen Vorschlägen stützen sich auf eine lediglich beruflich-fachliche Auffassung des höheren Schulwesens und insbesondere der Klassischen Paideia an den höheren Schulen. So wird z. B. der Vorschlag abgelehnt, dass die alten Sprachen nur an der Philosophischen Fakultät der Universität oder höchstens an der Oberstufe der höheren Schulen unterrichtet werden; ebenfalls wird die Behauptung abgelehnt, dass die klassische Bildung an den höheren Schulen nur als Vorbereitung und Unterlage des Studiums der Antike an der Universität, also nur als eine für die Altertumswissenschaftler bestimmte Fachvorschulung gelten soll. Eine solche Aussicht verkennt den Grundcharakter der höheren Schule als Erziehungsanstalt zu einer höheren allgemeinen Bildung, die durch die Hauptschultypen des Gymnasiums und der Realschule übermittelt wird.

Der Verf. hält an der Meinung fest, dass alle künftigen Vertreter sowohl der Geisteswissenschaften als der Mathematischen und Natur-

wissenschaften, als soziale ἡγέται und λειτουργοί, die Bildungsgüter der Antike in ihrer ursprünglichen anregungsreichen Form nicht entbehren sollen. Für das Neue Griechenland liegt der Grund dieses Postulats in der Tatsache, dass einerseits die griechische Paideia die κατ' ἔξοχὴν nationale Bildungs- und Logos — kraft ist, welche die viertausendjährige Einheit und Kontinuität der griechischen Nation festhält und treuen bewahrt, indem sie hauptsächlich allen zentrifugalen und zergliedernden Tendenzen siegreich widersteht. Andererseits bildet die Paideia die geistige Brücke, die das Neue Griechenland mit der Gemeinschaft der Nationen verbindet, welche die Paternität ihrer Kultur auf die alten Πρωτοπόροι zurückführen.

Damit aber ist vom Verf. nicht verstanden, dass die griechisch-römischen Bildungswerte ein Bildungsmonopol sein sollen. Man darf den allgemeinen Bildungscharakter der mathematisch-naturwissenschaftlichen Unterrichtsinhalte nicht verkennen. Ausserdem sind auch andere Perioden der Weltgeschichte klassisch, und bildend wirkt nicht nur das Klassische. Es gibt mehrere Wege, die zum Bildungs = τέλος führen, obwohl der humanistische Bildungsweg, dem philologischen Glauben nach, der dazu geeignetste und am meisten bewährte ist. Es ist aber kaum zu bezweifeln, dass auch psychologische Gründe gegen das Gymnasium als einen exklusiven Schultypus des höheren Schulwesens sprechen. Denn neben den theoretisch-philologischen Begabungen, gibt es die Fülle der praktisch-technischen und beruflich-fachlichen Veranlagungen, die für die κλασσικά γράμματα ungeeignet sind.

Das mittlere Fachschulwesen mit seinen ganz anderen psychologischen Voraussetzungen macht der humanistischen Bildung keine Konkurrenz: im Gegenteil, es leistet ihr eine wichtige Hilfe, indem es die grosse Zahl ungeeigneter junger Zöglinge von ihr entfernt. Dies ist leider im griechischen Schulwesen nicht der Fall, aus Mangel einer genügenden und den Lebens- und Erziehungsbedürfnissen des Landes entsprechenden Anzahl von Berufs- und Fachschulen. So bildet das altsprachliche Gymnasium in Griechenland die fast einzige Möglichkeit einer höheren allgemeinen Bildung. Diese organisatorisch schwache Seite des neugriechischen Schulwesens muss durch eine dringende, gründliche und von allen Parteien des Landes anerkannte Untersuchung und Lösung des allgemeinen schulorganisatorischen Problems des Landes behoben werden.

Der Verf. zieht in seinem Epilog eine Parallele zwischen der Klassischen Philologie und der Technik. Wie die zweite als Supertechnik eine Gefahr für die Existenz des Menschen auf der Erde dar-

stellt, so bringt die Klassische Philologie als Superphilologie ebenfalls Gefahr mit sich, also wenn sie nur intellektualistisch — verstandesmäßig — positivistisch ohne ein übergeordnetes menschliches Τέλος dazu beiträgt, die Texte der Alten tot zu machen. Neben dem ständigen Forschungsdrang und dem Aufspüren der intellektualistischen philologischen Wahrheit braucht unsere Wissenschaft das für sie wesentliche Liebesmoment, die Liebe zum Logos (Philologie!) und zum Menschen, dem Schöpfer und Träger des Logos, die Liebe zu dem nächsten und fern lebenden Menschen, dem ephemeren und ewigen, dem Fachkollegen, dem Volksgenossen, dem Mitmenschen überhaupt — die φιλανθρωπία ja kennt keine Grenze.

Wie das Christentum, so hat auch die Klassische Philologie eine universale pädagogische Sendung, eine Verpflichtung zur Weltdiakonia und Menschenführung, durchstrahlt vom ewigen Lichte des humanistischen Logos, den ein entsprechender Βίος illustrieren muss.

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

Μελέται ἀνθρωπιστικά καὶ παιδαγωγικά.

1. Ἡ σύγχρονος γερμανικὴ παιδαγωγική. (Μετάφρασις ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τῆς μελέτης τοῦ Ed. Spranger, Die deutsche Pädagogik der Gegenwart. Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. 1932, Ἀθῆναι). Σελίδες 10.
2. Τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ εἰς τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῶν μαθημάτων τοῦ γυμνασίου τοῦ 1931. (Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. 1934, Ἀθῆναι). Σελίδες 24.
3. Τὸ πρόβλημα τοῦ μαθήματος τῆς ἱστορίας. Ἀθῆναι, 1936. Σελίδες ιβ' + 174. (Ἐξηντλήθη).
4. Ὁ ἐθνικὸς καὶ ἀνθρωπιστικὸς χαρακτὴρ τῆς μέσης παιδείας. (Ἀρχεῖον Οἴκον. Κοινων. Ἐπιστ. 1938, Ἀθῆναι). Σελίδες 11.
5. Κράτος καὶ παιδεία κατὰ τὸν Πλάτωνα. Ἀθῆναι, 1939. Σελίδες 31.
6. Μόρφωσις καὶ ἀνθρωπισμός. Βόλος, 1946. Σελίδες 83. (Ἐξηντλήθη).
7. Τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας εἰς τὸν «Φιλοκτήτην» τοῦ Σοφοκλέους. (Πλάτων, 1949, Ἀθῆναι). Σελίδες 14.
8. Ὁ Ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμός. (Ἐγκυκλ. Λεξικὸν «Ἡλίου», τόμος Ἑλλάς, Ἀθῆναι, 1950). Σελίδες 14 (σχῆμα 4^{ον}).
9. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ ἐρμηνεία τῶν Κλασσικῶν. Ὁ πλατωνικὸς διάλογος «Θεάγης». (Πλάτων, 1950, Ἀθῆναι). Σελίδες 16.
10. Σωκράτης καὶ Πλάτων. (Ἑλληνικὴ Δημιουργία, 1950, Ἀθῆναι). Σελίδες 5.
11. Κλασικισμός, Κλασσικός, Κλασσικαὶ σπουδαί. (Ἐγκυκλ. Λεξικὸν «Ἡλίου», Ἀθῆναι, 1951). Σελίδες 6 (σχῆμα 4^{ον}).
12. Ἐπισκόπησις τῆς διεθνοῦς φιλολογικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς ζωῆς. (Παράρτημα αὐτοτελὲς περιοδ. «Πλάτων», τόμ. Γ', 2, 1952, Ἀθῆναι). Σελίδες 50. Ἄλλας τοῦ αὐτοῦ παραπλησίας ἐπισκοπήσεις βλ. ἐν τῷ περιοδ. «Πλάτων» 1949, 1950, 1953, 1954, 1955. Σελίδες 60.
13. Ἡ κλασσικὴ φιλολογία ὡς πνευματικὴ ἐπιστήμη. Ἀθῆναι, 1952. Σελίδες 112.
14. Γιακόμπυ Φῆλιξ (Jacoby Felix). Ἐγκυκλ. Λεξικὸν Ἡλίου, Ἀθῆναι, 1950. Σελίδες 2 (σχ. 4^{ον}).
15. Werner Jaeger. (Ἡλιος, Ἀθῆναι, 1952, ἀρ. 423). Σελίδες 3.

16. Ulrich von Wilamowitz - Moellendorff. (Κατὰ μετάφρασιν ἐκ τοῦ γερμανικοῦ τοῦ W. Jaeger. Δελτίον Ο.Λ.Μ.Ε. 1932, Ἀθῆναι). Σελίδες 6.
17. Ἰωάννης Καλιτσουνάκης. (Βιογραφία γραφεῖσα μετὰ τοῦ Νικ. Τωμαδάκη. Κρητικά Χρονικά, 1953, Ἡράκλειον). Σελίδες 8.
18. Ὁ καθηγητὴς Νικ. Ἐξαρχόπουλος καὶ αἱ κλασσικαὶ σπουδαί. (Ἐπιστημονικὸν Βῆμα τοῦ Διδασκάλου, 1954, Ἀθῆναι). Σελ. 2.
19. Ἀνθρωπισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς. (Κανίσκιον Φαίδωνι Κουκουλέ, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν 1953, Ἀθῆναι). Σελίδες 5.
20. Διεθνῆ συνέδρια κλασσικῶν σπουδῶν κ.λπ. (Περιγραφὰς τούτων μετὰ κριτικῆς βλ. ἐν περιοδ. Πλάτων 1953, 1955, ἐν Δελτίῳ Ο.Λ.Μ.Ε. 1935, περιοδ. Ἡλιος, 1953, ἀρ. 457 - 459, Ἐφημερ. Καθημερινὴ 24ης καὶ 26ης Ὀκτωβρίου 1956, περιοδ. Ἀθηναῖ, 1956).
21. Διδασκαλία τῆς ἱστορίας καὶ πανευρωπαϊκὴ συνεργασία. (Ἡλιος, 1953, ἀρ. 445, Ἀθῆναι).
22. Παιδεία καὶ Ἑλληνικὸς λαός. (Σειρὰ ἀρθρῶν ἐν περιοδ. « Ἡλιος », 1953, ἀρ. 466 - 471, Ἀθῆναι).
23. Παιδεία. (Ἐγκυκλ. Λεξικὸν « Ἡλίου », 1953).
24. Τὸ μήνυμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος πρὸς τὴν ἐποχὴν μας. (Ἀκτῖνες, 1953, Ἀθῆναι). Σελίδες 6.
25. Ἰδιοφυΐα τῶν νέων καὶ ἐπιλογή ἡγετῶν. (Ἡλιος, 1953, ἀρ. 438, Ἀθῆναι).
26. Τὸ διάχυτον κοινωνικὸν φαινόμενον τῆς ἀγωγῆς. (Ἡλιος, 1953, ἀρ. 440, Ἀθῆναι).
27. Ὁ ἑλληνογενὴς πολιτισμὸς ὡς οἰκουμενικὴ ἔννοια. (Ἡλιος, 1953, ἀρ. 444, Ἀθῆναι).
28. Λαϊκαὶ ἐκδόσεις τῶν Ἀρχαίων Συγγραφέων. (Σειρὰ ἀρθρῶν ἐν περιοδ. Ἡλιος, 1953, ἀρ. 477 κ.έ., Ἀθῆναι).
29. Προβλήματα μορφώσεως τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ. (Σειρὰ ἀρθρῶν εἰς τὴν ἔφημερ. « Φωνὴ τῶν Ἐργαζομένων », 1954, Ἀθῆναι).
30. Die Lage des Humanismus in Griechenland und die Sendung des klassischen Philologen. (Gymnasium, 1954, Heidelberg).
31. Ὁ παιδεύων διάλογος. (Πλάτων, 1954, Ἀθῆναι). Σελίδες 16.
32. Αἱ ἀνθρωπιστικαὶ ιδέαι Βασιλείου τοῦ Μεγάλου. (Ἀκτῖνες, 1955, ἀρ. 156, Ἀθῆναι). Σελίδες 5.
33. Τὸ οἰκουμενικὸν νόημα τοῦ ἐθνισμοῦ τῶν Ἑλλήνων. Ἀθῆναι, 1955. Σελίδες 20.
34. Ἴδρυμα Ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστ. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπ. Ἀθηνῶν 1954 - 1955, Ἀθῆναι). Σελίδες 26.

35. Παιδιά και παιδεία. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Ἀθηνῶν 1955 - 1956. Ἀφιέρωμα εἰς Γεώργ. Χατζιδιάκιν, Ἀθήναι). Σελίδες 64.
36. Ἀρχαία Ἑλλάς καὶ σύγχρονος πολιτισμός. Σειρὰ ἀρθρῶν ἐν τῷ περιοδ. « Κοινωνικὴ Ἑλλάς ». Ἐπί μέρους τίτλος: Πολιτικὴ παιδεία — Ἡ πνευματικὴ παρουσία τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν σύγχρονον ζωὴν — Ἐν ὄψει τῆς Ἑλληνικῆς ὑπεριστορικότητος — Ἡ πνευματικὴ οἰκουμενικότης τοῦ Ἑλληνισμοῦ — Ἡ ἑλληνικὴ ἔννοια τοῦ Ἀνθρώπου — Ἐν ὄψει τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ — Ἰδρυμα ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν σπουδῶν, Ἀθήναι, 1956, ἀρ. 6, 7, 11, 12, 13, καὶ 1957, ἀρ. 14, 15, 16).
37. Ἀρθρα εἰς τὸ Ἐγκυκλοπ. Λεξικὸν τοῦ « Πλίου »: Λισχόλου « Πρωμηθεὺς Δεσμώτης », « Ὁρέστει », Ἀριστοτέλους « Περὶ ποιητικῆς », « Ἀθηναίων πολιτεία », Ξενοκράτης ὁ Χαλκηδόνιος, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, Πάριον Χρονικόν, Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης, Πλάτων (βίος, ἔργα, ἱστορία τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου, ἡ νεωτέρα πλατωνικὴ ἔρευνα, ὁ Πλάτων καὶ ἡ ἔποχὴ μας), Πλάτωνος « Θεάγης », « Μενέξενος », « Νόμοι », « Πολιτεία », « Πολιτικός », « Πρωταγόρας », « Φαῖδρος », « Χαρμίδης ».
38. Ἡ Λατινικὴ ὡς ὑπερεθνικὸν μέσον ἐπικοινωνίας. (Ἀρθρα 2 εἰς τὴν ἔφημ. « Καθημερινή », 24ης καὶ 26ης Ὀκτωβρίου 1956, Ἀθήναι).
39. Ἐν Διεθνῆς Συνέδριον τῆς Ἀνίγνοι διὰ τὴν ζῶσαν Λατινικὴν. (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ περιοδ. « Ἀθηναῖ », τόμ. Ε', 1956, Ἀθήναι). Σελ. 10.
40. Μόρφωσις καὶ ἰδέα τῆς γενικῆς μορφώσεως. (Σειρὰ ἀρθρῶν ἐν τῷ περιοδ. « Ραδάμανθυσ », μῆνες Ἰανουάριος - Φεβρουάριος 1957, Ἀθήναι).
41. Κλασσικὴ Παιδεία. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστ. Ἐπετηρῆδος Φιλοσοφ. Σχολῆς Πανεπιστ. Ἀθηνῶν 1956 - 1957, Ἀθήναι).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς τὴν Ἐπιστημονικὴν Ἐπετηρίδα
τῆς Φιλοσ. Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1956 - 1957.**

Ε.Υ.Δ τῆς Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006